

MUNITELKA
UVÁDÍ

FUVID-19

Fránkovo univerzitní vysílání internetových
deklamací o české literatuře 19. století
(CJL03/02)

1. Funkce exotiky v Maranovi a Onyře P. Šedivého a v Blahu v zahradě kvetoucích broskví J. Zeyera

Již dávno vznikla válka v Americe a hrozná krveprolití trpěli obyvatelé tohoto dílu světa za dlouhý čas. Španielové vynalezli tuto neznámou zemi, podmanili sobě obyvatele její a velmi ukrutně s nimi nakládali. Američané, jenž předtím docela svobodní byli, nechtíce těch evropských tyranů otroky býti, proti nim se pozdvíhli. Angličané pomáhali jim; ne však, aby jim k svobodě dopomohli, nýbrž aby tím svobodněji své bratří mordovati mohli. Oni obraceli lid na víru, a kdož náboženství jich přijmouti nechtěl, ohněm a mečem jej zahubili. Ti, kteříž před křesťany (tak se tito ukrutníci jmenovali) utéci nemohli, a všickni, kdož po svobodě toužili a dychtili, sebravše se v zástupy, svým potlačeným bratřím na pomoc pospíchali.

1. Funkce exotiky v Maranovi a Onyře P. Šedivého a v Blahu v zahradě kvetoucích broskví J. Zeyera

„Povídkář jest kouzelník, jenž donutí vás jíti s ním ve snu, který vysnil on.“

- H. C. Bunner: „Co jest povídka?“, Lumír 23, 1895, č. 19, s. 232

„(...) protož, chce-li míti požitek čistý a plný, musí čtenář dále (jako moslemín, jenž do mešity vchází obuv odkládá a venku zůstává) odložit všední své smýšlení, musí poddati se zcela fantasmii a uložit svému intelektu naprostou, blahou víru, s jakouž v dobách šťastného mládí báčorkám nábožně poslouchal. Dovede-li toho, pokochá se zajisté s rozkoší v oslňujících obrazech Zeyerovy obdivuhodné fantasmie, jimž ani hrůzná stafáž neschází, a pocítí mocné vzrušení ducha i srdce (...).

- Anonym: Kronika o svatém Brandanu. Národní listy 25, 1885, 15., 16. a 17. 10., vše příl.

1. Funkce exotiky v Maranovi a Onyře P. Šedivého a v Blahu v zahradě kvetoucích broskví J. Zeyera

Toulali jsme se stepí, prošli téměř celý Krym. Ó krásné upomínky, chvíle plné slasti, jak plníte mi duši touhou! Jak mohl bych kdy zapomenouti vás, vy doubravy a bukové lesy, odívající se v jarní roucha, vás, vonící fialkami a hřebíčkovým parfmem planých pivoněk, otvírajících růžové své kalichy v hlubokém stínu vašich tišin! Klenuly jste se nad bublajícími vodami, šířily jste se až k moři, brzy plačícímu, brzy hřímajícímu u vašich nohou! Na vámi kroužili orlové, čněly k nebi trčící hory, růžové v červácích, modré v poledne a fialové, když se slunce k západu sklánělo. Někdy jste se rozstupovaly před námi a ukázaly jste nám pak v dlouhých vyhlídkách tichá údolí, kde vísky a městečka při měsíci dřímaly, kde mešity s graciousními minarety, vroubené temnými cypřišemi pod hvězdami snily, kde bílé vily v stínu magnoliových stromů, granátů a metalicky se lesknoucích laurů se v moři shlížely.

1. Funkce exotiky v Maranovi a Onyře P. Šedivého a v Blahu v zahradě kvetoucích broskví J. Zeyera

- Doporučená literatura
- Jaroslava Janáčková: Medailón, in: Václav Matěj Kramerius a jiní: Zazděná slečna a jiné povídky pro vyražení. Praha: Československý spisovatel 1980
- Dalibor Tureček: Romantická povaha Jungmannova překladu Chateaubriandovy Ataly. Bohemica litteraria 16, 2013, č. 1, s. 7-21
- Michal Fránek: Zeyer, Vrchlický, Lier: Česká próza v dotyku s parnasismem. In: Aleš Hamaň, Dalibor Tureček (eds.): Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host 2014

2. Pohanství versus křesťanství v RKZ (Záboj a Jaroslav) a ve Slávy dceři Jána Kollára

„Otčík zaide k otcem,
ostavi v dědině dietky svoje i svoje lubice
i neřeče nikomu:

„Baťo, ty mluvi k nim oteckými slovy!
I přiide cuzí úsilno v dědinu,
i cuzími slovy zapovídá;
i kak se zdie v cuzej vlasti ot jutra po
večer,

tako bieše zdiati dietkám i ženám
i jedínú družu nám iměti
po púti vsiej z Vesny po Moranu.
I vyhánie z hájev vsě krahuje,
i kací bozi v cuzej vlasti,
takým se klaněti zdě i jim oběcati oběť.
I nesměchu se býti v čelo před bohy
ni v súmrky jim dávati jiesti.
Kamo otčík dáváše krmě bohóm,
kamo k niem hlásat chodíváše,
posěkachu vsie drva
i rozhrušichu vsie bohy.“

Tu Vratislav jak tur jarý skoči,
Vestoňa za silně paži chvátí,
die: „Prorado, skvrno křestan věčná!
v záhubu chceš vrci dobré ludi?
Ot Boha nám milost' ždáti chvalno,
ne v porobě ot sveřepých Tatar.
Nerodťte, bratřie, spěti v pahubu!
Přětrpěchom najlutěje vedro,
Bóh ny sílil v rozháralé póldne,
Bóh nám sešle pomoc ufajúcím.
Zastydťte se, mužie, takých řečí,
ač se hrdinami zváti chcete.
Pohynem li žízňú na siem chlumcě,
smrt se bude Bohem zaměřena;
vzdámy li (se) mečem našich vrahóv,
sami vražbu nad sebú spáchámy.
Mrzkost jest' poroba Hospodinu,
hřiech v porobu samochtiec dáti šíju.
Za mnú pojďte, mužie, kto tak smýšle,
za mnú před stolec mateře božiej!“

2. Pohanství versus křesťanství v RKZ (Záboj a Jaroslav) a ve Slávy dceři Jána Kollára

Tak tu domu vlastní podroben pán, chytře mu vlezlý soused ovil těžký smutně o hrdlo řetěz.

Kde spanilá v zelených hájích pěla písňě Slavenka, už hlaholem zpěvná ústa umkla němým.

Kde z mramoru stály hromného paláce Peruna, z troskotaných sloupů teď psota chlěvy dělá.

Kde k nebi své věžila staroslavná Arkona týmě, zlomky drobí teď tam hostě, cizího noha.

Rozbořené žalují zdi chrámů Retry pověstné, kde čněly, už ryje tam hnízdo si ještě a had.

Slávy syna k bratrům příšlého v ty kraje nezná brat vlastní, aniže vděčně mu tiskne ruky.

Řeč ho cizí zarazí se rtů a tváře slavenské, zrak mu lže Slavjana, sluch klamy bolně kazí.

Neb tak přehluboko vlačila znaky Sláva synům svým, místo že jich vymazat nikdo nemůže ni čas.

2. Pohanství versus křesťanství v RKZ (Záboj a Jaroslav) a ve Slávy dceři Jána Kollára

- Doporučená literatura
- Dalibor Dobiáš (ed.): Rukopisy královédvorský a zelenohorský v kultuře a umění. Sv. 1. a 2. Praha: Academia 2019
- Róbert Kiss Szemán: Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů. Praha: Akropolis 2014
- Jan Kollár: Slávy dcera. Báseň lyricko-epická v pěti zpěvích / Martin C. Putna: Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie. Praha: Academia 2014

3. Vina a trest v Máchově Máji a Tylově Strakonickém dudáku

„Sok — otec můj! Vrah — jeho syn,
on svůdce dívky mojí! —
Neznámý mně. — Strašný můj čin
pronesl pomstu dvojí.
Proč rukou jeho vyvržen
stal jsem se hrůzou lesů?
Čí vinu příští pomstí den?
Čí vinou kletbu nesu?
Ne vinou svou! — V života sen
byl jsem já snad jen vyváben,
bych ztrestal jeho vinu?
A jestliže jsem vůli svou
nejednal tak, proč smrtí zlou
časně i věčně hynu? —
Časně i věčně? — věčně — čas —“

3. Vina a trest v Máchově Máji a Tylově Strakonickém dudáku

ŠVANDA: To se to se mnou zatočilo – teď jsem dodudal! Teď jsem ze vsí slávy v louži – i s tisíci! Ty jsi měl pravdu, Kalafuno, když jsi mi říkal, abych zůstal doma. Ale já měl zabeđenou palici a nevěděl jsem, jaká skluzavka je ten velký svět. Doma jsem měl aspoň jednoho kamaráda – a tady jsem padl do rukou obyčejným i vznešeným darebákům. Doma jsem měl Dorotku – ach, na tu nesmím ani vzpomenout, nebo bych se hned oběsil a ještě k tomu abych se vypohlavkoval oběma rukama. Dorotka má ke mně lásku jako trám – a já – já! Ale to vše zavinil ne můj kozlík, ale ten darebák, ten Vocilka! Dostanu-li toho chlapa ještě jednou mezi pěstě – ale to je daremná myšlenka! Tady mi snad chystají Iněný obojek. A také jsem ho zasloužil. Já měl říci: Princezno, takhle a takhle, to nejde! Ale to mě posedlo furiantství a já jen jak bych udělal Dorotce naschvály. Hlavu bych si strhl! Věru, já jsem ten nejmizernější chudák; snad je to tím, že stojím ve světě tak sám a sám, odmalička jako kůl v plotě. – Rodiče jsem nikdy nepoznal – ach, na ty nechci vzpomínat! – Moje matka! Zrovna jako by to byla nějaká vlčice!

3. Vina a trest v Máchově Máji a Tylově Strakonickém dudáku

- Doporučená literatura
- Aleš Haman: Trvání v proměně. 2. vyd. Praha: ARSCI 2010
- Dalibor Tureček: Rozporuplná sounáležitost: německojazyčné aspekty obrozeneského dramatu. Praha: Divadelní ústav 2001
- Dalibor Tureček: Ach zemi krásnou, zemi milovanou: k hermeneutice postavy Viléma. In: Aleš, Haman, Radim Kopáč (eds.): Mácha redivivus (1810-2010), s. 61-86
- Dalibor Tureček a kol.: České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host 2012

4. Satira v Tyrolských elegiích K. Havlíčka Borovského, Povídkách Malostranských Jana Nerudy a Pravém výletu pana Broučka do Měsíce Svatopluka Čecha

K. H. Borovský Fr. Palackému v Brixenu 23. 12. 1851

Musím uznat, že komisař Dederer se mnou zacházel na cestě velmi vlídně a musel mít také instrukci podobného druhu. Pozornost, jakou mi vláda na této cestě proukazovala, nezapomenu nikdy. Všude pracoval telegraf, jenž což děláš, všude bylo již připraveno v hostinci, kam jsme zavítali, a jako strážní duchové očekávali nás sluhové policejní, ovšem jen vždy převlečení, aby se zachoval dekorum a inkognito. (...)

Příhody mé na cestě nebudu popisovat, ačkoli byly dosti znamenité: přihodilo se mi mezi jiným v Alpách, že se nám koně splášili, že ostatní z kočáru vyskákali a já sám (ani kočí ne) na kočáře zůstal a čtyřmi koňmi cvalem do své deportace ujížděl, až se mi poštěstilo opratí se zmocniti a koně zastaviti. To všechno hodlám časem svým humoristicky popsati, neboť ráčíte pozorovat, že ani zde jsem neztratil dobrou mysl a především své staré smýšlení.

4. Satira v Tyrolských elegiích K. Havlíčka Borovského, Povídkách Malostranských Jana Nerudy a Pravém výletu pana Broučka do Měsíce Svatopluka Čecha

Tyrolské elegie

Cesta z Reichenhallu do Weidringu,
ty ji musíš taky dobře znát,
ta se nedá žádnou ordonancí
přeoktrojovat.

Hory, skály ohromnější ještě,
než jest hloupost mezi národy,
vedle cesty propast bezedná jak
drška armády.

Och! to byla pro mne chutná chvílka!
neboť neznám žádnou větší slast
nežli vidět slavnou policii
ouzkostí se třást!

Napadnul mi - jsemť já čtenář bible -
o Jonáši smutný příběh ten,
jak jej z loďky k utišení bouře
vyhodili ven.

Metějme los! pravím, mezi námo
musí někdo velký hříšný být,
a ten k usmíření nebes musí
z vozu vyskočit.

Jen to vyřknu, ejhle! policajti
ani svědomí nezpytovali,
a kajícně vyrazivše dvířka
z vozu vyskákali. —

Ach! ty světe, obrácený světe!
Vzhůru nohami ve škarpě leží stráž,
ale s panem delikventem samým
kluše ekipáž!

Ach! ty vládo, převrácená vládo!
národy na šňůrce vodit chceš,
ale čtyřmi koňmi na opratích
vládnout nemůžeš! — —

4. Satira v Tyrolských elegiích K. Havlíčka Borovského, Povídkách Malostranských Jana Nerudy a Pravém výletu pana Broučka do Měsíce Svatopluka Čecha

Figurky

Včera mně bylo třicet let. Cítím, že jsem jiný člověk. Teprv od včerejška jsem celým mužem, krev se proudí v přísném taktu, každý nerv je ocelový, každá myšlenka opravdová — je to zázračné, jak muž vyzraje přes noc, ba mžikem, a jakou sílu má vědomí: Teď jsi třicet let! — Takhle se sobě opravdu líbím, cítím, že *mohu* něco zdárného vyvést a že *vyvedu*. Hledím na vše se vznešenou klidností. — Teď — ano teď budu si psát zas s chutí svůj deník, abych se viděl portrétovaného, jak vypadám. Víím, že po letech budu čítat stránky toho svého deníku s pýchou. A kdo jej čísti bude po smrti mé, každý zvolá: Ejhle *muž*!

4. Satira v Tyrolských elegiích K. Havlíčka Borovského, Povídkách Malostranských Jana Nerudy a Pravém výletu pana Broučka do Měsíce Svatopluka Čecha

Pravý výlet pana Broučka do Měsíce, kapitola IV.

Šli spolu dále rozkošnou krajinou. O chůzi v pozemském smyslu nelze vlastně mluvit. Měsíčan chopil se svého varyta a loudě ze stříbrných strun líbeznou melodii, poskakoval k tomu v lehounkém tanečním kroku, podoben králi Davidovi, když tančil před archou úmluvy. Také křídlatý kůň, kterého vedl za stříbrnou otěž, poskakoval za ním do taktu, což vypadalo velmi pěkně. Pan Brouček skákal nevolky s nimi, ale tanec jeho vymyká se všemu rhythm a nebyla v něm ani stopa té lahodné grácie, s jakou hopkoval jeho průvodce.

„Krása proniká všechny, i nejvšednější úkony našeho života,“ vysvětloval měsíčan. „Všechny naše pohyby odměřeny jsou podle zákonů esthetiky. A tak mění se i naše chůze v rhythmický tanec, provázený případnou hudbou.“

Brzy dostali se na širokou cestu, při níž s obou stran stála rada nějakých soch, táhnouc se jako pomníková aleje do nekonečné dálky.

Měsíčan vysvětloval Broučkovi, že na měsíci podél cest nesázejí se stromy, nýbrž staví se pomníky znamenitých básníků, filosofů, malířů, skladatelů a jiných celebrit, aby chodci při každém kroku povznášeli se jednak uměleckým provedením soch, jednak vzpomínkou na krásná díla vytesaných veleduchů.

„Ale kde naberete se tolika slavných mužů?“ divil se Brouček. Ó, můj zlatý,“ odpověděl hrdě měsíčan, „máme jich nejen dosti pro všechny silnice, cesty a pěšiny, nýbrž vybývá jich ježtě tolik, že začínáme sochami svých velikánů zalesňovati holé stráně. My měsíčané jsme téměř veskrze slavní. Jedni zvěčňují se pérem, štětcem, dlátem, zpěvem, hudbou; kdo sami v žádném tom oboru vyniknouti nedovedou, proslavují se vynalezáním nových uměleckých směrů, posuzováním a poučováním činných umělců, velebením tvůrčích velikánů, načež se tváří, jako by oni sami jim k té velikosti byli dopomohli, nebo tepáním všeho všudy, aby budili domnění, že duchem vysoko vynikají nad veškeré svoje okolí — zkrátka, stávají se věhlasnými kritiky a esthetiky; a kdo ani nejbídnější posudek napsati nedovedou, snaží se vyniknouti alespoň jako mecenášové a příznivci umění.“

4. Satira v Tyrolských elegiích K. Havlíčka Borovského, Povídkách Malostranských Jana Nerudy a Pravém výletu pana Broučka do Měsíce Svatopluka Čecha

- Doporučená literatura
- Jiří Morava: C. k. disident Karel Havlíček. Praha: Panorama 1991
- Dagmar Mocná: Záludný svět Povídek malostranských. Praha: Academia 2012
- Michal Fránek: Zeyer, Vrchlický, Lier: Česká próza v dotyku s parnasismem. In: Aleš Hamaň, Dalibor Tureček (eds.): Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host 2014

5. Podoby ženství a mateřství v Kytici K. J. Erbena a v Baladách a romancích Jana Nerudy

Polednice

U lavice dítě stálo,
z plna hrdla křičelo.
„Bodejž jsi jen trochu málo,
ty cikáně, mlčelo.

Poledne v tom okamžení,
táta přijde z roboty:
a mně hasne u vaření
pro tebe, ty zlobo, ty!

Mlč, hle husar a kočárek —
hrej si — tu máš kohouta!“ —
Než kohout, vůz i husárek
bouch, bác! letí do kouta.

A zas do hrozného křiku —
„I bodejž tě sršeň sám — !
Že na tebe, nezvedníku,
polednici zavolám!

Pojď si proň, ty polednice,
pojd', vem si ho, zlostníka!“
A hle, tu kdos u světnice
dvěře zlehka odmyká.

Malá, hnědá, tváři divé
pod plachetkou osoba;
o berličce, hnáty křivé,
hlas — vichřice podoba!

5. Podoby ženství a mateřství v Kytici K. J. Erbena a v Baladách a romancích Jana Nerudy

Balada stará – stará!

Rukama lomila, po břehu
chodila,
na kámen poklekla, dceru
porodila.

»Chceš Ty, matičko má bledá,
bych Ti rybek nalovila?«
— Jak bys síť rozhodila,
vždyť se's sotva narodila! —

»Chceš Ty, matičko má bledá,
bych si plinky vybílila?«
— Zanech plinek, dlouhá
cesta,
čas, bys sobě popílila! —

»Vlna s vlnou v rozhovoru,
mám se po vodě dát dolů?«
— Po vodě se dáme spolu,
zastavíme mlýnská kola,
aby mladý mlynář věděl,
kdo ho před soud boží volá! —

5. Podoby ženství a mateřství v Kytici K. J. Erbena a v Baladách a romancích Jana Nerudy

- Doporučená literatura
- Vojtěch Jirát: Erben čili Majestát zákona, in týž: Portréty a studie. Praha: Odeon 1978
- Kytice v nás: sborník ke 150. výroční vydání básnické sbírky Karla Jaromíra Erbena. Jilemnice: Gentiana pro Městskou knihovnu Jičín 2003
- Miroslav Červenka – Jaroslav Med – Vladimír Macura – Zdeněk Pešat: Slovník básnických knih. Praha: Československý spisovatel 1990

6. Idylické prvky v Babičce Boženy Němcové a v Janu Cimburowi Jindřicha Šimona Baara

Bylo to druhý den k večeru po návratu dětí, když babička tiše skonávala. Barunka jí předříkávala modlitbu umírajících; babička modlila se s ní, až najednou ústa se nehýbala, oko upřené zůstalo na krucifix nad ložem visící, dech se zatajil. — Plamínek života jejího zhasl, jako zhasíná pomalu dohořívající kahánek, v němž palivo vše stráveno.

Barunka zatlačila jí oči, mladá Mílová otevřela okno, „aby duše volnost měla k odletu“. Vorša nemeškajíc mezi plačícími, pospíchala k úlu, který pan otec babičce před kolika roky postavil, a zaklepavši naň, volala třikrát: „Včeličky, včeličky, babička nám umřela!“ Pak teprv sedla na lavičku pod bez a pustila se do štkání. Pan myslivec kráčel cestou k Žernovu, aby dal zvonit umíráčkem; sám se nabídl k té službě. Bylo mu ouzko v stavení, musil ven, by se mohl vyplakat. „Stýskalo se mi po Viktorce, jak pak zapomenu babičku,“ povídal si cestou. Když zazněl umíráček, hlásající všemu lidu: „že není více babičky“, zaplakalo celé údolíčko.

Třetí den ráno, když se pohřební průvod, záležejíc z velikého množství lidstva, neboť každý, kdo babičku znal, chtěl ji doprovodit ke hrobu, ubíral okolo zámku, rozhrnula bílá ruka těžké záclony u okna, a paní kněžna se mezi nimi objevila. Jak dlouho bylo průvod vidět, tak dlouho smutný zrak její ho provázel, až pak záclonu spustíc a hluboce si vzdechnouc, zašeptala:

„Šťastná to žena!“

6. Idylické prvky v Babičce Boženy Němcové a v Janu Cimburowi Jindřicha Šimona Baara

„Kdo to?“ myslí si přátelé a hledí po sobě. Všichni tu jsou ze Semic i Stříteže, nikdo neschází a cizí na funus nejede, ale jde pěšky. „Sedlák to není,“ usuzuje Martin a neodolá, aby ke dveřím nepohlédl.

Ba, není to sedlák. Má krásný městský kožich, dlouhý je jako bidlo, že stěží dveřmi prolézá, šedivý vous po tváři, všichni mu s cesty ustupují a sluha kytičky z čerstvých kvítků za ním nese.

„Kdo je to?“

Ano, jistě je to pán. K rakvi přistoupil, místo obrázku mrtvému na prsa položil kvítí, Cimburu křížem požehnal, ale neodešel hned, nýbrž koleno ohnul, chvíli u něho se modlil, pak teprve ne k Martínkovi, ale mamince přistoupil a řekl jí: „Přijměte moji soustrast.“

Celou tím Marjánku popletl, neví, co na to říci, a tak nazdařbůh odpovídá: „Dejž to Pán Bůh,“ a za pánem chvíli v zamyšlení hledí.

„I můj milý Bože, dyť jsou to kníže pán,“ najedenou povídá a do hlasitého pláče se dává.

6. Idylické prvky v Babičce Boženy Němcové a v Janu Cimburovi Jindřicha Šimona Baara

- Doporučená literatura
- Václav Černý: Knížka o Babičce. Praha: Lidová demokracie 1963
- Josef Jedlička: České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi. Praha: Nakladatelství Franze Kafky 1992

7. Funkce motivu kříže v Kříži u potoka Karoliny Světlé a v Ukřižované Jakuba Arbesa

„Brzo zapomeneš ničemníka toho, jemuž soucit v náruč tě uvrhl, jako na příšeru sna těžkého pamatovati budeš na kletý dům... ó spěchej odtud – hle, již se ti síly vracejí – pojd' do mého náručí a dej se mi odnésti.“

„Nepůjdu odsud,“ Evičce z prsou se vydralo, a objevši jednou rukou kříž,, druhou proti němu vztáhla.

„Evo!“

„Neopustím kletý dům kletého muže...“

„On tě ubije!“

„Nechť mne ubije, nechť se mnou tu naloží jakkoli, jemu jsem se dala, jemu náležím.“

Ambrož hleděl na ni, jako by ho byla slovy svými omráčila.

„Všecko neštěstí a hoře, kterého tu ještě zakusím, než zahynu, radostněji uvítám a snesu než hanebné štěstí tebou mi slíbené –“

7. Funkce motivu kříže v Kříži u potoka Karoliny Světlé a v Ukřižované Jakuba Arbesa

Naklonil jsem se k němu; ale nežli jsem promluvil, vztyčil se přítel poznovu.

„Což nevidíš tamto před námi kříž?“ pravil chvějícím se hlasem.

„Vidím,“ odpovídám.

„A na něm ten děsivý přízrak?“ pokračuje přítel, „O ne, ne! To není Kristus, to není tvář muže – toť dívka – spanilá, čarokrásná, ale na smrt bledá dívčí tvář... Na hlavě má korunu a od té vlaje dlouhý, řásnatý bílý závoj, v němž třpytí se množství drobných hvězdiček... Dva vrkoče tmavých vlasů splývají jí přes ramena až po pás... Viz jen, jak lahodně se usmívá, ač trpí – nevýslovně... Ne, ne! To není, to nemůže býti Kristus! To není tvář muže, toť nevýslovně sladká tvář panny...“

„Probůh, jen se vzpamatuj!“ konejším přítele. „Vždyť pak vše, o čem mluvíš, je pouhý klam.“

„Ne, ne! Jen pohlédni na kříž pozorněji!“ volá přítel hlasem úzkostlivě rozechvěným. „Nevidíš, že na kříži není rozepjata nahá mrtvola Kristova, nýbrž v bolesti se svíjející útlé tělo dívčí ve vybledlém, tlutavém rouchu ženském, tělo panny s tváří milostných tahů, ale zhyzděné hustým, tmavým, plným voussem...“

„Ty šílíš!“ vzkřikl jsem.

7. Funkce motivu kříže v Kříži u potoka Karoliny Světlé a v Ukřižované Jakuba Arbesa

- Doporučená literatura
- Václav Vaněk: Kříž – potok – kniha. Ke kompoziční a sémantické výstavbě románu Karoliny Světlé Kříž u potoka. In týž: Disharmonie. Praha: Dauphin 2009, s. 91–102
- Karel Krejčí: Arbes a Zeyer. In týž: Česká literatura a kulturní proudy evropské. Praha: Československý spisovatel 1975, s. 319–344

8. Parnasistní prvky ve sbírce Duch a svět Jaroslava Vrchlického a Písně otroka Svatopluka Čecha

Zpěv satyra

Ze sítí u řeky se dívám do kraje
a čekám pokojně, až réva dozraje.

Kol stráně zelené a lesy, sady, luh,
mé oko azurem se opájí a v sluch
vln zaznívá mi hudba líná;
na slunci hřeju se, jak hnu se v rákosí,
hned rosy kapkami mne křoví porosí:
ó by to byly kapky vína!

Ze sítí u řeky se dívám do kraje
a čekám pokojně, až réva dozraje.

Ať honbou Diany se třese stráň i hvozd,
já v stínu poslouchám, jak perly písně drozd
na šňůru ticha zavěšuje,
na jilmu cikada jak cvrčí v poledne,
jak křídlo libelly nad topas průhledné
květ lotosový obletuje.

Ze sítí u řeky se dívám do kraje
a čekám pokojně, až réva dozraje.

Mnou ani nepohne zvuk sladké píšťaly
na kterou hraje Pan, když zdřímnou úvaly
a ve vlnách se zhlíží slunce;
mne baví hlemýžd' víc, jež vidím ve trávě,
jak hýbá tykadly a leze zdlouhavě,
i vosy bzučíc na merunce.

Ze sítí u řeky se dívám do kraje
a čekám pokojně, až réva dozraje.

Jan v parnech velikých do slují krápníku
se skryju, hovím si na vlhkém trávníku,
jímž hravý větřík pohne s těží,
a myslím skonejšen vln hudbou tajemnou
na mnohou Dryadu, jež prchla přede mnou –
Ó sluje hluboké a svěží!

8. Parnasistní prvky ve sbírce Duch a svět Jaroslava Vrchlického a Písně otroka Svatopluka Čecha

III.

Otrokem jsem zplozen,
otrokyní zrozen,
kolébavkou býval
děcku pouta chřest,
po můj život celý
okov zrezavělý
z jitra k noci zníval
pustinou mých cest.

Sotva junou sílu
ucítil jsem v týlu,
už mi šíje spjata
ocelovým jhem,
učil jsem se shýbat
nízko vaz a líbat
důtky svého kata,
čelem bítí zem.

XV.

A za jednou se mému zjevil oku
zjev krásy kouzelné. Ve travin
klínu
pod stromem spala děvice a kol
směs úpon květných skláněla se v
dol
jak třásně zářivého baldachýnu,
jak padající květů bystřiny,
jak dštící safíry a rubíny.
A chvějícím se lehkým předivem
těch různobarvých zvonců paprsk
ranní
sem vnikal v polosvitu měnivém,
že mihotavých světél, stínů hraní
po sličné podobě, to jemné tělo
v pel pohádkových vidin oblačelo.

8. Parnasistní prvky ve sbírce Duch a svět Jaroslava Vrchlického a Písně otroka Svatopluka Čecha

- Doporučená literatura
- Aleš Haman, Dalibor Tureček (eds.): Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host 2014
- Dalibor Tureček: Secesní dekorativnost jako součinitel poetiky Čechových Písní otroka. In Dagmar Blümlová, Zuzana Gilarová a kol.: Čas secese. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století. České Budějovice – Pelhřimov: Jihočeská univerzita – Nová tiskárna Pelhřimov 2007, s. 229–236

9. Podoby utrpení v povídkách Muzikantská Liduška V. Hálka, Bez práva K. V. Raise a Kuře Melancholik J. K. Šlejhara

Muzikantská Liduška

Liduška se obrátila ke kůru a hlasem pevným volala: „Toníčku, můj jediný Toníčku, přístup k oltáři!“

Ševel mezi lidem rostl, každý se obracel ke kůru a očekával, co se bude dít. Muzikanti se dívali po Toníkovi, ale nebylo ho tam.

Liduška čekala jako ten, kdo hyne žízní, na kapku vody; ale Toník nešel.

„Toníčku, přístup k oltáři!“ zvolala ještě jednou.

Nikdo se neozval, nikdo neodpověděl.

Lidušku projelo divné tušení. (...) Liduška zaměřila nejprve k Toníkovi do bytu, a když ho nebylo ani tam, vylítla z domu jako zoufalá. Trhala si vínek z hlavy, trhala si vlasy a v jejích očích možná číst hrůzu, zděšení.

Vtom ji potkal Krejza.

„Liduško, prosímtě, měj rozum!“ pravil k ní.

„Prabídní lidé!“ volala Liduška. „Nemám-li rozum, kdo jest toho vinen, nežli vy všichni, kteří jste si zahráli s srdcem mým!“ (...)

Liduška si usedla a oči její byly jako potrhány:

„Svrchované nebe, což již nemáš více milosti!“ A slova zajížděla lidem jako břitvy do srdce.

9. Podoby utrpení v povídkách Muzikantská Liduška V. Hálka, Bez práva K. V. Raise a Kuře Melancholik J. K. Šlejhara

Bez práva

Milá matko!

Musím Vám psát, že ten hošíček je špatný a nevím, jestli se sebere. Lojzi je ho tuze líto, ale co má dělat? Hezký byl, kulatý, s pořádným podbradečkem, teď pije malinko. Naše milostpaní ho taky lituje a povídala mi: Škoda by bylo takového děťátka, ještě by ho Vaši měli rádi, byl by přeci taky Zendulků a Vašich první vnouček. Ale já jsem jí řekla: Daj pokoj, takového by si naši nevzali, leda pro ostudu lidí. To by tak bylo! Ona si myslí, že chudému člověku je všechno jedno. (...) Chudák má sestřička ubohá! Že by se holky od nás něco dozvěděly, to se nebojte, žádná tam blízko neslouží a Lojzi s nimi nikdá mnoho neměla.

9. Podoby utrpení v povídkách Muzikantská Liduška V. Hálka, Bez práva K. V. Raise a Kuře Melancholik J. K. Šlejhara

Kuře melancholik

Dále to ale bylo hůře. Veškerá životní činnost hochova úžasně zemdlívala. Nebyl si již skoro ničeho vědom, co se týče tělesných potřeb, a byl i jinak tak sláb, že naprosto nemohl vyhověti tomu, co slušnost žádala. Dali pod něho režnou plachu, sloužící dřív na vůz, a jeho postýlku odšoupla Pepka do nejzadnějšího kouta; šel totiž z něho opravdu puch. A začal vrhnouti a neměl ani síl, aby vůbec hlavu pozvedl, stranou ji naklonil, nýbrž zrovna po bradičce a po prsíčkách stékaly mu řídké zelenavé šlemy.

A semknutá maje stále očinka, hlavu nazad vztaženu, ruce na naduřelém bříšku zaťaté, a jsa hnisem pokryt, ježž nikdo nestíral, poskytoval trapný, omrazující pohled. S hnusem se ovšem od něho odvraceli domácí lidé.

Hošík však stonal jako dospělý, schopný sebezapření. Vůbec si nestěžoval, slůvka neproněs o nějakém strádání, jako by věděl, že to tak musí být. Jen někdy se ještě ozvala nějaká potřeba života; krk jal se natahovati, ztěžka rozevřel očinka, zatěkav jima někam do okolí, ústa se mu sešpulila k jakémus polykání a sliny se mu z nich ronily na bradu. Leč potom zas očka zavřel, dozadu klesla mu hlava a na bříško přimkl pěsti, zpět zašed do ponurých svých mrákot a sebezapření.

9. Podoby utrpení v povídkách Muzikantská Liduška V. Hálka, Bez práva K. V. Raise a Kuře Melancholik J. K. Šlejhara

- Doporučená literatura
- Martin Hrdina: Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře (1858-1891). Praha: Academia
- Michal Charypar: Zčeřená hladina – próza českého ideálního realismu. K vymezení literární poetiky. Česká literatura 67, 2019, č. 3, s. 308–336
- Anketa k ideálnímu realismu (tamtéž, s. 337–377)
- Jiří Kudrnáč: Komentář: In Josef Karel Šlejhar: Dojmy z přírody a společnosti – Co život opomíjí. Edice Česká knižnice. Praha: NLN, s. 507–519
- Jaroslava Janáčková: S pomocí dopisů. In táž: Román mezi modernami. Praha: Československý spisovatel 1989, s. 102–120

10. Postavy ve Starých pověstech českých Aloise Jiráska a v Panečnici Zikmunda Wintra

O Krokovi a jeho dcerách

S největší však oddaností vzhlíželi všichni k Libuši, ač věkem nejmladší. Bylať tak spanilá, těla cudného, chování vlídného, při tom vážná, v řeči jistá a rozšafná, že i drsní, bojovní muži tlumili hlas a mírnili slova, když všecka líbezná kráčela kol, že i starci věkem zkušení a znavení ji velebili, řkouce:

„Nad mateř je sličnější, nad otce moudřejší.“

A s posvátnou bází mluvili o ní, že bývá u vytržení, že se jí mění tvář i oči, když zahoří větším duchem, když hledí v budoucna šero a vidí, co nastati má.

Po smrti Krokově sešli se lechové, vladykové a množství lidu v posvátném háji u pramene Jizerky. Též Krokovy dcery tam přišly. Pod krytem starých buků, lip a dubů snesli se starší rodů a všecken lid a to svorně, bez potržky, aby panování zůstalo v rodě Krokově, při jeho nejmladší, Libuši.

10. Postavy ve Starých pověstech českých Aloise Jiráska a v Panečnici Zikmunda Wintra

Panečnice

Matúšovi srdce trnulo. „Nastojte, zabijou ji!“ zvolal k rychtáři.

Ten usmál se po široké tváři a pravil:

„I ne, ženská něco vydrží, arci mnoho psů zaječí smrt!“

„Není vysvobození?“ ptá se Matúš rozčileným hlasem.

„Není,“ odvece rychtář, „leč by se jim vydrala a utekla – nebo kdyby se jí ujal muž, ale to by musil říci, že jest jeho nebo že ji pojme. Kdo pak to udělá? Nešlechtnost sic není na ní žádná pronesena, ale který muž by ji chtěl, když je tak zmazaná? Čert ví, kterak v takové domnění vešla?“

Poslední slova Matúš již neslyšel.

Jakmile uzřel krev téci po bílé tváři, nenadále uchvátilo ho odhodlání, nenadále, bez úvahy, bez rozmýšlení –

Rychle, zimničně, chvatně odstrčil několik osob, které mu byly v cestě, přeskočil k panečnicím, jež s kvikotem a s kletbou odskočilo. Odskočila i ta, jež strojila se jí ustříhnouti cop.

10. Postavy ve Starých pověstech českých Aloise Jiráska a v Panečnici Zikmunda Wintra

- Doporučená literatura
- Věra Brožová: Komentář: In Zikmund Winter: Povídky. Edice Česká knižnice. Brno: Host, s. 337–364
- Jaroslava Janáčková a Karel Komárek: Komentář. In Alois Jirásek: Staré pověsti české. Edice Česká knižnice. Praha: NLN 2001 (2. vyd. 2019 v Hostu)

11. Role dítěte v dramatu Vojnarka Alois Jiráska a Její pastorkyňa Gabriely Preissově

Vojnarka

Selka: Ten starý vdovec?

Vojnar: Aha starý! Vida! No, a co ty jseš? Taky udova a taky už ne zrouna d'oučátko. Ale Vavrouška má velký statek, žádné děti, žádné dluhy a poudal mně včera, že by hned ud'ál závazeňk o celé mení. tak se mu rozně líbíš. Rozvaž, co by z toho měl Honzka. Šecko by jednou podědil, nebo vy byste už děti neměli.

Selka (pro sebe): Zas abych se prodala! (K Vojnaroi.) Honzíček má dost, co zdědil a co mu ještě zachovám. A kdo ví, jaký by byl na něj nevlastní táta.

Vojnar (drsně): No, trochu silnější ruka by mu neškodila.

Selka: Ale dyby ho ztloukla! Ne, švaře! To by bylo peklo! Hoch je má jediná radost. A dybych seudala, abych se dívala, jak se před tátou krčí a třese, do koutka zalízá, hoch ve svém! Ne, švaře, to budu eště jednou tak dělat a třeba sama s koněma jezdit.

11. Role dítěte v dramatu Vojnarka Alois Jiráska a Její pastorkyňa Gabriely Preissově

Její pastorkyňa

Kostelnička: Co chvíla... a já si mám zatím přejít celou věčnost, snad celé spasení? ... Což kdybych raděj dítě někam zavezla na chování? ... Ne... Jenůfa by nedopustila a lhát ona také nedokáže. Jen ono je překážkou, hanbou pro celý život... Jí bych tím vykoupila... a Pánbůh – ten nejlépe ví, jak to všecko stojí a co má takový červík na světě. (*Sebere se závěsky vlnák a zahalí se do něho*). Já Pánubohu chlapce zanesu... Bude to kratší, lehčí, těžkost nežli mají děti, které dlouho se trápí, než je psotník či záškrt uničí. – K Pánubohu dojde dokud to ještě ničeho neví. Do jara, než ledy odejdou, památky nebude. Dorostlý život tím vykoupím. (*V nejvyšším rozčilení pomíjejíc se smysly*.) To by se lidé na Jenůfu – na mne sesypali – vidíte je – (*krčíc se, ukazuje pronásledovaná prstem*) vidíte ji Kostelničku! (*plíživě chvátá do komory a vrátí se s dítětem, jež zaobalí do šátku*). Z hříchu vzešel a celý na Števa podobný – věru také jeho bídná duša! (*vyběhne ze dveří zavrouc je na klíč*).

11. Role dítěte v dramatu Vojnarka Alois Jiráska a Její pastorkyňa Gabriely Preissově

- Doporučená literatura
- Otokar Fischer: Činohra Národního divadla. Praha: Československý spisovatel 1983
- Jaroslava Janáčková: Gabriela Preissová: realismus v intermediálních transformacích. Praha: Academia 2015